

Een 18de eeuws dilemma in de Pauluskerk

‘Ärgre dich, o Seele, nicht’, BWV 186

Zoals eerder op deze plaats geschreven, heeft de Bach Cantorij Baarn dit jaar de aandacht gericht op cantates die Johann Sebastian Bach componeerde gedurende zijn verblijf (1708-1717) aan het hof van Wilhelm Ernst, de streng gelovige maar gelukkig ook kunstlievende hertog van Saksen Weimar.

Zoals we weten, zijn niet alle cantates van Bach overgeleverd. Grofweg zo’n 40% is verloren gegaan. De oorspronkelijke versie van de cantate die aanstaande zondag op het programma staat, BWV 186a, is ook zo’n exemplaar. Bach schreef deze versie voor de derde adventszondag van 1716 op een tekst van Salomon Franck, hofdichter in Weimar. Deze eendelige cantate kende zes delen: een openingskoor, vier aria’s en een slotkoraal.

BWV 186 a en BWV 186: efficiënt knip- en plakwerk

Zeven jaar later had Bach in Leipzig te maken met een andere kerkelijke traditie, namelijk de tempus clausum, die erin voorzag dat van de tweede tot en met de vierde zondag van advent geen cantatemuziek werd uitgevoerd.

En zo kon het gebeuren, dat Bach ‘onbruikbaar’ geworden adventswerk uit Weimar opnieuw tegen het licht hield en omwerkte voor een andere zondag in het kerkelijk jaar. Ditmaal voor de 7^e zondag na Trinitatis, toen 11 juli 1723.

De aria’s uit de oerversie van BWV 186(a) werden herzien, tekstueel aangepast aan de evangelielezing voor die 11de juli, Marcus 8: 1-10. De vier aria's hebben in de oorspronkelijke versie een opbouwende orkestbezetting. In de versie van 1723 heeft Bach de instrumentatie hier en daar gewijzigd of uitgebreid, hetgeen latere interpreten wel voor uitvoeringsproblemen heeft gesteld. Zo is ook de uitvoering van zondag een compromis op basis van inzichten van illustere vorsers als Gardiner en Koopman.

Vier recitatieven werden toegevoegd, waarbij opvalt dat ze alle eindigen met een arioso: de losse begeleidingakkoorden van het basso continuo maken plaats voor een bewegende baslijn, soms aangevuld met andere instrumenten.

De cantate kreeg een tweedeling (voor en na de preek) en het oorspronkelijke slotkoraal werd vervangen door twee strofen (12 en 11) uit Paul Speratus' lied "Es ist das Heil uns kommen her" (1523). De twee cantatedelen worden afgesloten met dat koraal. Niet in de gebruikelijke zetting, waarbij koor en orkest dezelfde partijen hebben, maar een uitgebreide vorm, waarbij in het orkest afwisselend blazers en strijkers spelen en de koorzinnen hiertussen zijn geplaatst. Tot zover het buitenwerk of de vorm van deze cantate.

Vanwaar die titel: Ärgre dich, o Seele, nicht ?

Nu het binnenwerk. Waar het in de titelzin om draait, is het uitdrukkelijk gebod aan de ziel om zich vooral niet kwaad te maken wanneer het hemels licht, immers Gods glans en evenbeeld, zich aandient in schamele vermomming.

We raken hier aan de kern van een 18de eeuws dilemma, de op ratio gestoelde kritiek op het Christendom: het beeld van Christus als schepper in majesteitelijke pracht was nog aanvaardbaar. Maar Christus vernederd en gekleineerd door armoede en lijden, dat was ronduit belachelijk. In onze ogen misschien irrelevant, maar in Bachs tijd een onderwerp van felle discussie. Bach kennende koos hij de weg die Luther eeuwen eerder wees, sola scriptura, sola

fide. Bedenk daarbij dat ultieme verlossing alleen door volledige onderwerping aan God in volkomen nederigheid te verwachten was. Ga er maar aanstaan.

Aardse rijkdom en overvloed, 't is alles lokaas van de duivel. En dat niet alleen: honger en plagen, armoede en vernedering, ook die ellende trekt de wankele gelovige van het ware pad.

Het lijntje van Marcus naar Luther

De wonderbare spijziging van de 4.000 hongerenden in de woestijn, daar gaat het over in Marcus 8: 1-10, zowel fysiek als spiritueel. Met de waarschuwing tegen het 18de eeuwse discours in gedachten (openingskoor) zetten bas en tenor in het eerste deel van de cantate precies uiteen, hoe de twijfelende ziel zich zou moeten opstellen. "Laat je niet verduisteren door je verstand, je vindt je Redder, Jacob's licht, in de Schriften". En "wie de Schriften goed leest, die stuurt Christus zijn geestelijk manna" dat niet alleen het moede lijf maar ook de ziel verkwikt. En hoe verleidelijk is dat tenorrecitatief gecomponeerd! En zo voort en zo verder. Na de preek kwam dan het tweede deel van de cantate, bedoeld om het voorgaande nog eens extra te duiden en de kerkgangers aan te sporen het wereldse te verwerpen, zowel de overvloed als de ellende en het geloof in Gods woord stevig te behouden. Zware kost maar charmant verpakt in luchtige dansmuziek (duet sopraan/alt).

Als het eerste deel van de cantate de ware bron van het geloof in de Schriften (sola scriptura) benadrukt, dan vervolmaakt het tweede deel het idee van de Glaubensbahn, de ware weg van het geloof (sola fide).

Bach is bij uitstek een theologisch componist die met al zijn genie en geestkracht en met alle muzikale en retorische middelen die hem zo overvloedig gegeven waren, nauwgezet zijn pad uitzet, altijd soli Deo gloria.

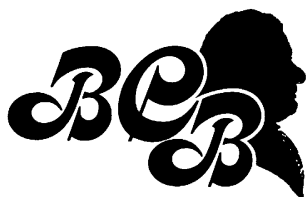
En zo zie je maar, dat in die ruim 200 overgeleverde, overrompelende cantates één ding steeds komt bovendrijven: Bachs onvoorwaardelijke trouw aan het in beton gegoten gedachtegoed van die late Middeleeuwen Maarten Luther (1483-1546).

Pauluskerk zondag 16 juni 2013

Nooit eerder voerde de Bach Cantorij Baarn cantate BWV 186 uit. Aanstaande zondag dus een Baarnse première om 19.30 uur tijdens de interkerkelijke dienst in de Pauluskerk.

Voorganger is Wies Sarot, pastor van de Martha en Mariaparochie.

Als vocale solisten verwelkomt de cantorij Maria Goetze, sopraan, David Cohen, altus, Erik Janse, tenor en een nieuw gezicht Allard Veldman, bas. Solisten, koor en orkest staan onder leiding van Bas Ramselaar. Organist is Henk van Zonneveld.

Verzoeken dit vignet bij het artikel te plaatsen en –indien mogelijk– een foto van (een van) de vocale solisten (zie bijlagen)